

بررسی کیفیت رژیم غذایی از لحاظ چگالی کلسیم و آهن در هفت استان کشور

بهروز رسابی^۱، دکترسیدعلی کشاورز^۱، دکترا ابوالقاسم جزابری^۱

واژه‌های کلیدی: چگالی ماده مغذی، چگالی آهن، چگالی کلسیم

چکیده

این مطالعه با استفاده از داده‌های انتیپو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور در نصوص بررسی مصرف خانوار در ایران (۱۳۷۰ - ۷۴)، کیفیت رژیم غذایی براساس مفهوم چگالی ماده مغذی (مقدار ماده مغذی موجود در هر ۱۰۰۰ کیلو کالری رژیم غذایی) در هفت استان کشور شامل آذربایجان شرقی، اصفهان، تهران، خوزستان، سیستان و بلوچستان و فارس مورد بررسی قرار می‌دهد. در این مطالعه با استفاده از آخرین توصیه‌های سازمان‌های بین‌المللی برای کشورهای در حال توسعه رواداشت‌های نک ارزشی ماده مغذی به عنوان استانداردی برای چگالی دو ماده مغذی مورد بررسی (کلسیم و آهن) بدست آمد. چگالی کلسیم و آهن در استان‌های مورد مطالعه به ترتیب شهر، روستا و کل محسنه شد و با مقایسه این دو مقدار نمایه کیفیت تغذیه‌ای برای کلسیم و آهن تعیین گردید. نتایج مطالعه نشان داد که در کلیه استان‌های مورد مطالعه به ترتیب شهر، روستا و کل میانگین چگالی، نمایه کیفیت تغذیه‌ای برای آهن بیشتر و برای کلسیم کمتر از استاندارد است. مطالعه در هیچ یک از استان‌های مورد مطالعه اختلافی بین شهر و روستا از نظر میانگین چگالی برای آهن نشان نمی‌دهد. اما حاکی از آن است که بین مناطق شهری و روستایی در هریک از استان‌های خراسان و فارس از نظر میانگین چگالی کلسیم اختلاف معنی دار وجود دارد.

در این مطالعه توزیع فراوانی مطلق و نسبی درصد تامین روا داشت نک ارزشی ماده مغذی، بر حسب درصد تامین انرژی تعیین شد. نتایج نشان داد که براساس مفهوم چگالی ماده مغذی، در مورد کلسیم، تنها کمتر از ۱۰ درصد و در مورد آهن، کمتر از ۳ درصد از خانواده‌های مورد مطالعه مقدار مناسب مواد مغذی مورد بررسی را به ازاء مصرف انرژی مناسب، دریافت کرده‌اند.

سرآغاز

مواد مغذی ضروری همراه با مواد غذایی مصرفی وارد بدن می‌شوند. از سوی دیگر کل

۱- گروه تغذیه و پیو شیعی، دانشکده بهداشت و انتیپو تحقیقات بهداشتی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، مصدقیه پسندی، ۱۴۱۵۵-۶۴۴۶، تهران، ایران.

برای محاسبه چگالی ماده مغذی^۱ (N.D) مقدار دریافتی هر یک از دو ماده مغذی مورد بررسی (کلسیم و آهن) بر انرژی دریافت شده هر خانوار تقسیم و در عدد ۱۰۰ ضرب و میانگین و انحراف معیار چگالی ماده مغذی در هر استان بدست آمد. برای بدست آوردن رواداشت تک ارزشی ماده مغذی^۲ (S.V.N.A) برای کلسیم و آهن، میزان مورد نیاز این دو ماده مغذی براساس آخرین توصیه های سازمان های بین المللی برای کشورهای در حال توسعه (۸)، به انرژی مورد نیاز (براساس همان توصیه ها) تقسیم و حاصل در عدد ۱۰۰ ضرب گردید. از آنجایی که بین رواداشت های تک ارزشی بدست آمده به این روش بسته به گروه های سنی و جنسی مختلف، اختلاف زیادی مشاهده می شود و با توجه به توصیه ها (۴) عددی در محدوده بالای انتخاب شد. مقدار نمایه کیفیت تغذیه ای^۳ (INQ) نیز از رابطه:

$$\frac{\text{نمایه کیفیت تغذیه ای (INQ)}}{\text{نامه ماده مغذی (N.D)}} = \frac{\text{چگالی ماده مغذی}}{\text{(S.V.N.A) رواداشت تک ارزشی ماده مغذی}}$$

محاسبه شد. در مرحله بعد خانوارها از نظر تامین S.V.N.A در سه محدوده کمتر از ۹۰ درصد، بین ۹۰ تا ۱۱۰ درصد و بیشتر از ۱۱۰ درصد فرار گرفتند و در انها توزیع فراوانی مطلق و نسبی هریک از این خانوارها بر حسب درصد تامین انرژی (در سه محدوده کمتر از ۹۰ درصد، بین ۹۰ تا ۱۱۰ درصد و بیشتر از ۱۱۰ درصد انرژی مورد نیاز) بدست آمد. کلیه نتایج به تفکیک شهر، روستا و کل ارائه شدند. به منظور تعیین اختلاف بین شهر و روستا در هر استان و نیز اختلاف بین استان های مورد مطالعه به تفکیک شهر، روستا و کل از نظر میانگین چگالی ماده مغذی مورد بررسی از حدود اعتماد ۹۵ درصد میانگین استفاده شد.

پافته ها

شترنگ ۱، مقادیر S.V.N.A (محدوده بالایی)، میانگین چگالی ماده مغذی و نمایه کیفیت تغذیه ای را برای کلسیم و آهن در استان های مورد مطالعه به تفکیک شهر، روستا و کل نشان می دهد. پافته ها نشانگر آن هستند که بین مناطق شهری و روستایی در هیچ یک از استان های مورد مطالعه از نظر میانگین چگالی برای آهن اختلاف معنی دار وجود ندارد و بین مناطق شهری و روستایی هریک از استان های خراسان و فارس از نظر میانگین چگالی برای کلسیم اختلاف معنی دار وجود دارد. همچنین این شترنگ نشان می دهد که بین برخی از استان های مورد مطالعه به تفکیک شهر، روستا و کل از نظر میانگین چگالی برای آهن و کلسیم اختلاف معنی دار وجود دارد.

۱- Nutrient Density (N.D)

۲- Single Value Nutrient Density (S.V.N.D)

۳- Index of Nutrition (INQ)

صرف مواد غذایی نیز از روی نیاز به انرژی تعیین می گردد. بنابراین مقدار انرژی مصرفی عامل بسیار مهمی در تعیین دریافت مواد مغذی ضروری خواهد بود (۱۰). به عبارت دیگر برای برقراری رژیمی با کیفیت مناسب بایستی مواد مغذی ضروری را همراه با مقدار لازم انرژی دریافت کرد (۶). مفهوم چگالی ماده مغذی یعنی مقدار ماده مغذی موجود در هر ۱۰۰ کیلو کالری رژیم غذایی، به عنوان ابزاری برای تعیین کیفیت رژیم غذایی بکار می رود (۴). مقدار مواد مغذی توصیه شده برای هریک از گروه های سنی و جنسی به ازاء هر ۱۰۰ کیلو کالری رژیم غذایی محاسبه شده، و برای مواد مغذی که میزان نیاز به آنها در بین گروه های سنی و جنسی مختلف بسیار متفاوت است، عددی در محدوده بالایی انتخاب می شود. جدولی که به این صورت تدوین می شود استانداری برای چگالی ماده مغذی و رواداشت تک ارزشی ماده مغذی نامیده شده است (۴). نسبت چگالی ماده مغذی به رواداشت تک ارزشی ماده مغذی، نمایه کیفیت تغذیه ای نام دارد. در واقع نمایه کیفیت تغذیه ای برای هر یک نشان می دهد که ۱۰۰ درصد رواداشت تک ارزشی ماده مغذی تامین شده است. مفهوم چگالی ماده مغذی در تعیین توصیه های مقادیر مواد مغذی، برچسب گذاری تغذیه ای و همچنین در آموزش تغذیه کاربرد و اهمیت پسازی دارد (۵). تاکنون این نمایه در کشور مورد استفاده فرار نگرفته است. در این پژوهش با استفاده از اطلاعات حاصل از طرح جامع مطالعات مصرف مواد غذایی و تغذیه در کشور که بوسیله انتسیتو تحقیقات تغذیه ای و صنایع غذایی طی سال های ۷۴ - ۱۳۷۰ صورت گرفته است، کیفیت رژیم غذایی هفت استان کشور از لحاظ چگالی کلسیم و آهن مورد بررسی قرار می گیرد.

نمونه گیری و روش بررسی

- در این بررسی استان های آذربایجان شرقی، اصفهان، تهران، خراسان، خوزستان، سیستان و بلوچستان و فارس از طرح جامع مطالعات مصرف مواد غذایی و تغذیه در کشور جهت محاسبات لازم انتخاب شد. در طرح باد شده اطلاعات مربوط به مواد غذایی خام مصرفی از طریق پرسشنامه مصرف مواد غذایی سه روزه، مصاحبه مستقیم و روش اندازه گیری مستقیم بدست آمده و برای تعیین کل مواد مغذی و انرژی مصرفی هر خانوار از جدول ترکیبات مواد غذایی (۲۰) استفاده شد. ارقام بدست آمده به تعداد افراد خانوار تقسیم شده، به این ترتیب میانگین انرژی و ماده مغذی مصرفی برای هر فرد در هر خانوار بطور جداگانه بدست آمده است. نتایج حاصل از آن به تفکیک مناطق شهری، روستایی و کل ارائه شده اند.

در شترنگ ۲، توزیع فراوانی و فراوانی نسبی خانوارهای که قادر به تامین آن در مورد کلسیم بین ۱۰ تا ۳۰ درصد خانوارها بوده اند (بین ۹۰ تا ۱۱۰ درصد) و نیز خانوارهای که استاندارد S.V.N.A (S.V.N.A ۹۰ تا ۱۱۰ درصد) را همراه با مقدار مناسب انرژی (۹۰ تا ۱۱۰ درصد انرژی مورد نیاز) دریافت کرده اند، نشان داده شده است، شترنگ ۳، نیز توزیع فراوانی خانوارها را در استان های مورد مطالعه بر حسب برخورداری از رژیم های حاوی مقادیر کمتر یا بیشتر از نیاز به مواد مغذی نشان می دهد.

گفتگو و بهره گیری پایانی

شترنگ ۱، نشان می دهد که در کلیه استان های مورد مطالعه به تفکیک شهر، روستا و کل، میانگین چگالی و نمایه کیفیت تغذیه ای برای آهن بیشتر و برای کلسیم کمتر از استاندارد است. البته بایستی اذعان داشت که در مورد کلسیم، شاید بسیاری از مشکلات مربوط به برآورده کم INQ در این برومسی و یا برومسی های مشابه (۹، ۱۱) به محدودیت های روش های تجزیه مواد غذایی و تعیین ریست دسترسی این ماده مغذی ارتباط داشته باشد که بایستی در برومسی های داده های مصرف مواد غذایی مدنظر قرار گیرند، ضمن آن که نه تنها در روش های تجزیه مواد غذایی، بلکه در تعیین نیازمندی های افراد نیز محدودیت هایی دیده می شود (۳). بدست آمدن INQ بالاتر از استاندارد برای آهن نیز نمی تواند چندان خوشبینانه باشد؛ زیرا کیفیت آهن رژیم غذایی بیشتر از کمیت آهن اهمیت دارد. یافته های شترنگ ۱ نشان می دهد که از نظر میانگین چگالی برای آهن اختلافی بین شهر و روستا در هیچ یک از استان های مورد مطالعه وجود ندارد ولی مناطق شهری و روستایی هریک از استان های خراسان و فارس از نظر میانگین چگالی کلسیم اختلاف معنی دارند و بین استان ها به تفکیک شهر، روستا و کل از نظر میانگین چگالی کلسیم و آهن اختلاف معنی دار وجود دارد.

در شترنگ ۲ توزیع فراوانی و فراوانی نسبی خانوارهای که قادر به تامین S.V.N.A بوده اند نشان داده شده است، اما همانگونه که توجه صرف به میانگین دریافت جمعیت کاهی موجب اشتباہ در قضاوت روی وضعیت دریافت مواد مغذی می شود، تکیه روی میانگین چگالی ماده مغذی و حتی تامین کنندگان S.V.N.A نیز می تواند گمراه کننده باشد؛ زیرا امروزه مردم بطور متوسط نسبت به نسل های قبلی خود تحرک کمتری دارند بنابراین نیاز به انرژی کاهش می یابد. این به آن معناست که مواد مغذی ضروری برای حفظ سلامتی خود را بایستی از مواد غذایی کمتری بدست آورند (۷). حال اگر چگالی ماده مغذی نشان دهد که خانوارهایی که قادر به تامین مواد مغذی بوده اند این مهم را به قیمت دریافت انرژی بیش از نیاز به انجام رسانده اند کیفیت رژیم غذایی این خانوارها نیز زیر سوال خواهد رفت.

از این رو در همین شترنگ توزیع فراوانی و فراوانی نسبی خانوارهایی که میتوانند در استان داده شده است.

اگرچه یافته های برومسی نشان می دهند که در مورد کلسیم بین ۱۰ تا ۳۰ درصد خانوارها در مورد آهن بین ۲ تا ۱۰ درصد آتان S.V.N.A مناسب را دریافت کرده اند، اما تنها بخش کوچکی از این خانوارها (در مورد کلسیم کمتر از ۱۰ درصد و در مورد آهن کمتر از ۳ درصد) انرژی دریافت مناسب داشته اند. به عبارت دیگر مقادیر مناسب مواد مغذی را به ازاء دریافت مقادیر مناسب انرژی (۹۰ تا ۱۱۰ درصد انرژی مورد نیاز) بدست آورده اند. در واقع اکثر خانوارها دچار کمبود یا اضافه دریافت کلسیم و آهن می باشند، شترنگ ۳ وضعیت خانوارها را از این لحاظ نشان می دهد؛ بین ۱۶ تا ۳۲ درصد خانوارها دچار کمبود دریافت آهن می باشند که این موضوع با توجه به قابلیت ریست دسترسی پایین آهن و کاهش جذب آهن از رژیم غذایی در کشور، وضعیت بحرانی دریافت آهن را پیش گوشتند می نماید.

در این مطالعه با تفکیک نتایج به مناطق شهری و روستایی مشخص شده است که صرف نظر از استان تهران در کلیه استان های مورد مطالعه، دریافت کمتر و مناسب از مقادیر مورد نیاز مواد مغذی مورد برومسی خانوارهای شهری و دریافت بیشتر از نیاز در خانوارهای روستایی وجود دارد. در استان تهران این نتایج در خصوص آهن عکس می باشد.

بطور کلی هرچند چگالی ماده مغذی ابراز مناسبی برای ارزشیابی کیفیت رژیم غذایی است، اما به دلیل ماهیت متداول‌تریک آن، یک نمایه قطعی نیست و نمی توان بوسیله آن در مورد کفایت مواد مغذی قضاوت نمود. در عین حال یافته های این برومسی دلالت برآن دارند که کیفیت رژیم غذایی در تعداد زیادی از استان های مورد مطالعه مناسب نیست که این امر یادآور لزوم توجه و انجام اقدامات آموزشی و برنامه ریزی است، برومسی های بیشتر در خصوص ارتباط این نمایه با پامده های بهداشتی تغییر مرگ و میر، خطر ابتلاء به بیماری هایی نظیر سرطان، بیماری های قلبی و عروقی و... که بحث چگالی ماده مغذی را جذاب تر می سازد توصیه می گردد. لذا با توجه به اهمیت این نمایه و فراهم شدن پست مناسب برای برومسی (داده های طرح جامع مطالعات مصرف مواد غذایی و تغذیه در کشور)، تعیین چگالی ماده مغذی در سایر استان های کشور پیشنهاد معقولی است.

سپاسگزاری

با تشکر فراوان از ریاست وقت محترم انسئنتو تحقیقات تغذیه ای و صنایع غذایی کشور، جناب آقای دکتر مسعود کیمایگر به خاطر همکاری بی دریغ ایشان برای در اختیار گذاشتن داده های طرح جامع مطالعات مصرف مواد غذایی و تغذیه در کشور (۷۴ - ۷۰) و با تقدیر از خانم معصومه غفارپور و کلیه دست اندکارانی که برای بدست آوردن این اطلاعات زحمات و کوشش فراوان داشته اند.

سترنگ ۲ - توزیع فراوانی و فراوانی نسبی خانواده هایی که S.V.N.A مناسب و با S.V.N.A و ارزش دریافتی مناسب (هردو) را دریافت کرده اند.

S.V.N.A واروی دریافتی هردو منابع					S.V.N.A مناسب					وضعیت دریافت	
آهن		کلسین			آهن		کلسین			وارد مقدار	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	واروی	استان
۱/۹۲	۷	۲/۰۴	۱۳	۲/۰۱	۱۰	۲-۰۲۳	۸۷	۰	۰	آذربایجان شرقی (n = ۴۲۸)	
۱/۰۷	۴	۰/۰۱	۲۲	۰/۰۴	۲۲	۰/۰۱۲	۴۸	۰	۰	اصفهان (n = ۷۹۰)	
۰/۰۴	۲۹	۰/۰۹	۹۳	۰/۰۸	۹۰	۰/۰۰۶	۲۷۰	۰	۰	تهران (n = ۱۰۴۴)	
۰/۰۸	۲	۰/۰۵	۲۲	۰/۰۵	۲۲	۰/۰۰۶	۷۴	۰	۰	خراسان (n = ۶۲۴)	
۰/۰۸	۱	۰/۰۲	۱۶	۰/۰۱۶	۲	۰/۰۰۷۲	۶۰	۰	۰	خوزستان (n = ۲۶۴)	
-	-	۰/۰۲	۲	۰/۰۲	۲	۰/۰۰۷۷	۱۶	۰	۰	سیستان و بلوچستان (n = ۱۰۶)	
۰/۰۷	۱۰	۰/۰۱	۱۵	۰/۰۰۷	۲۶	۰/۰۰۷۸	۶۳	۰	۰	فارس (n = ۲۴۸)	

سترنگ ۳ - توزیع فراوانی نسبی خاتوارها در استان های مورد مطالعه بر حسب دریافت مقادیر کمتر یا بیشتر از نیاز به مواد معدنی

آهن		کلسیم		ماده معدنی
بیشتر از نیاز (%)	کمتر از نیاز (%)	بیشتر از نیاز (%)	کمتر از نیاز (%)	وضعیت دریافت استان
۸۱	۱۷/۵	۶۸	۲۹	آذربایجان شرقی (n=۴۲۸)
۶۶/۵	۳۲/۵	۴۷	۴۵	اصفهان (n=۲۹۰)
۵۶	۲۱	۳۵	۵۶	تهران (n=۱۰۲۲)
۸۰	۱۹/۵	۶۱	۲۵/۵	خراسان (n=۶۲۲)
۸۳/۵	۱۶	۶۳/۵	۲۱	خوزستان (n=۲۶۴)
۸۴	۱۶	۶۲	۲۶	سبزوار و بلوچستان (n=۱۵۶)
۷۴	۲۲	۵۶/۵	۲۹	فارس (n=۱۱۸)

4

با حدود انتشار ۹۵٪ همچنین این استان هایی مورد مطالعه نشسته تاکنون شهربروستا ری از نظر پالئونیک پیگال بولی کلیم و آمن اختلاف معنی دار وجود ندارد.

کتابنامه

- ۱- ترسوکیسان، ن؛ رحمانیان، م؛ آذر، م؛ حیدریان، ح؛ خلیلی، ش، (۱۳۵۸)؛ جدول ترکیبات مواد غذایی ایران ، جلد اول : مواد غذایی خام، تشریه ۱۲۱ ، انتشارات انتستیتو علوم تغذیه و صنایع غذایی کشور.
- ۲- واقفی، س؛ عاقلی، ن؛ نفسیس، ن، (۱۳۵۷)؛ ترکیبات مواد غذایی خام، پخته و فرآیند شده، تشریه شماره ۱۲ ، انتشارات انتستیتو علوم تغذیه و صنایع غذایی کشور.
- ۳- Al-shawi A (1992): Nutrient intake of University women in Kuwait. *J. R. Soc. Health*, 112: 114 - 18.
- 4- Hansen RG, Wyse BW (1980): Expression of Nutrition Allowances per 1000 kilo-calories. *J. Am. Diet. Assoc.* 76: 223-7.
- 5- Hansen RG (1991): Why calories can't? Communicating moderation and a balanced diet. The 1991 W.D.A. water memorial lecture. *Food Technol.* 45: 86-93.
- 6- Harper, AE (1990): *Present knowledge in Nutrition*. (6th ed).
- 7- Hunt SM , Kaufman M (1990): *Nutrition in Public Health*. Aspen Publication, INC, Gaithersbourg : 14-41.
- 8- Latham MC (1997): Human Nutrition in Developing World. FAD, Rome: 457.
- 9- Sandoval W, Hyward V (1991): Food selection patterns of body builders. *Int. J. Sport Nutr.* 1: 61-8.
- 10- Thomas C (1994): *Manual of Dietetic Research*. (2nd ed). Blakwell Scientific Publication, Oxford: 11 - 5.
- 11- Windham CT, Hansen RG, Wyse BW (1983): Nutrient density of diets in the USDA Nationwide food Consumption Survey, 1977 - 78 I. Impact of socioeconomic status on dietary. II. Adequacy nutrient density consumption practices. *J. Am. Diet. Assoc.* 82: 28-43.